

добре охороняються. В дендропарку «Олександрія» в місті Біла церква збереглася вікова діброва та 350-річний дуб, що прикрашає Палієву гору, названий на честь видатного козака дубом Палія. Крім дубів, в дендропарку з часу існування маєтку Браницьких також ростуть інші види вікових дерев. З метою популяризації унікальних колекцій раритетних вікових дерев і питань їх збереження в парку «Олександрія» НАН України розроблено екскурсійно-туристичний маршрут «Зелені патріархи дендропарку „Олександрія”», який розраховано на широке коло відвідувачів.

В НБС імені М.М. Гришка у різних його частинах ростуть дуби-велетні віком понад 200-300 років, вікові шовковиці. Дуби-велетні є окрасою кожного куточку саду. В саду бузку вони створюють «раму» в «загальній картині» показу колекції бузку. В дендрарії росте справжня перлина ботанічного саду – кремезний дуб, який носить назву Дуб співака Івана Козловського. В північно-східній частині бот. саду зберегалися багатовікові дуби, поодинокі та масивами, навесні під дубами квітнуть проліски.

Вікові дерева мають історичну і наукову цінність, зокрема для розуміння довговічності цих видів рослин у штучних насадженнях в умовах урбанізованого середовища. Для створення композицій з використанням дерев та кущів необхідно враховувати, що рослини є живим матеріалом та їх декоративні якості залежать від властивостей самих рослин, а також від умов середовища, в якому вони розвиваються

Список використаних джерел

1. Дендрология. А.П. Шиманюк, изд. „Лесная промышленность”, 1967, 334 с.
2. Декоративная дендрология. А.И. Колесников, изд. „Лесная промышленность”, 1974, 704 с.
3. Закон України про охорону культурної спадщини, Документ 1805-III, чинний, поточна редакція – Редакція від 25.01.2019, підстава - 2457-VIII.
4. Л.И. Рубцов. Долговечность декоративных деревьев и кустарников, изд. Академии наук Украинской ССР, 1953, 51 с.
5. Стародавні дерева України: реєстр-довідник / П.І. Гриник, М.П. Стеценко, С.Л. Шнайдер [та ін.]. К: Логос, 2010., 143 с.

УДК: 911.5 (477.43/44)

Н.С. Ковка – аспірант

Наук. керівник: Г.В. Мудрак, к.г.н., доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища

Вінницький національний аграрний університет

КРИТЕРІЙ ВИБОРУ ВІДНОВЛЮВАЛЬНИХ ТЕРИТОРІЙ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

Проаналізовано літературні джерела, щодо критеріїв відбору відновлювальних, ключових та сполучних територій, методичні рекомендації щодо розроблення регіональних, місцевих схем екомережі. Визначено, що до відновлювальних територій екомережі Східного Поділля відносяться території, які низькопродуктивні, деградовані, селітебні ділянки, пасовища, орні та інші землі, які підлягають особливій охороні, збереженню, відновленню, відтворенню та раціональному використанню.

Ключові слова: екомережа, відновлювальні території, ключові території, сполучна територія, критерії.

Постанова проблеми. Відновлювальні території створюються у складі екомережі з метою подальшого її розвитку і удосконалення та її функціонування.

Відновлювальні території - це території, на яких необхідно і можливо відновити природний рослинний покрив і здійснити репатріацію видів рослин та тварин. Це потенційний резерв, за рахунок якого можливо

Відповідно до п. 4 ст. 16 Закону перелік відновлюваних територій екомережі включає території, що являють собою порушені землі, деградовані і малопродуктивні землі та землі, що зазнали впливу негативних процесів та стихійних явищ, інші території, важливі з точки зору формування просторової цілісності екомережі [1].

У Методичних рекомендаціях щодо розроблення регіональних та місцевих схем екологічної мережі, затверджених наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 13 листопада 2009 р. № 604 [3], що до складових відновлювальних територій екомережі включаються території: здавна орані, низькопродуктивні; вдруге засолені внаслідок надмірного зрошення; пасовищні збої, ділянки прогону худоби та місця їх постійної концентрації; забур'янені карантинними видами бур'янів, у т.ч. шкідливими для здоров'я людей; кар'єри, відвали породи тощо; орні землі на схилах, які відводяться під ґрунтозахисні смуги, або постійні ділянки, призначені для розведення диких комах-запилювачів; схили насипів та смуги відчуження вздовж автомобільних доріг, залізниць, нафто- і газопроводів; ділянки відкритих ґрунтів на яких відбуваються, або можуть розвинутиися яружні та зсувні процеси; місця постійного відпочинку та інші рекреаційні території; ділянки, які можуть становити загрозу здоров'ю людей та тварин; селітебні території, які підлягають рекультивациі – садиби, занедбані ферми тощо [3,4]. А основним критерієм вибору відновлювальних територій є збереження в них середовищ існування (біотопів), якщо навіть природне біорізноманіття повністю знищене [4]. При віднесенні земель до деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених враховуються орієнтовні показники, що характеризують ґрунтові властивості і зумовлюють не-

обхідність консервації земель за природно-сільськогосподарськими зонами (еродованість, реакція ґрунтового розчину, гранулометричний склад, гумусованість, вміст алюмінію, натрію, засолення, карбонатність, фізична деградація, спрацювання торфованих ґрунтів, заболоченість, хімічне чи радіаційне забруднення тощо) [3]. Крім цього, необхідно оцінити територію з огляду її умовної відповідності критеріям, що наведені у таблицях 1 і 2, тобто під кутом зору її умовної відповідності ключовій або сполучній території [2,4]. Умовність полягає у тому, що певна відновлювальна територія після проведення відповідних заходів щодо ренатуралізації, може бути включена до складу ключової або сполучної території, або безпосередньо перетворитися на ключову або сполучну територію.

Відновлення екологічних зв'язків між природними територіями може здійснюватися як природними, так і штучними шляхами – посадкою лісу, залуженням прибережних смуг вздовж річок тощо. Повноцінна екологічна реставрація включає не лише відновлення екологічних зв'язків між природними територіями, що збереглися, а й суттєве збільшення площ під екосистемами, які здатні до саморегуляції, тобто відновлення таких екосистем [2,4].

Таблиця 1 - Критерії вибору ключових територій регіональної екомережі

Індекс	Критерій	Ознаки відповідності критерію
<i>BE - Біоекологічні критерії</i>		
BE-n	Природності	Екосистеми та біота території знаходяться у природному або майже природному (малопорушеному) стані
BE-ds	Видової різноманітності	Територія відзначається високим рівнем багатства та різноманітності флори та фауни
BE-dc	Ценотичної різноманітності	Територія відзначається високим рівнем (вище середнього для регіону) багатства та різноманітності рослинних угруповань
BE-s	Унікальності та рідкісності біоти	Територія відзначається високою концентрацією ендемічних, реліктових та рідкісних видів і рослинних угруповань
BE-r	Репрезентативності	Біота території репрезентативна для відповідного біогеографічного регіону
<i>E - Ландшафтні критерії</i>		
L-n	Природності	Ландшафти території зберегли свій вигляд у природному або близькому до цього стані
L-u	Унікальності	На території наявні унікальні природні ландшафти
L-d	Ландшафтної різноманітності	На території трапляється значна кількість різних і контрастних видів ландшафтів або природних територіальних комплексів
L-r	Репрезентативності	Ландшафтна структура території є типовою для даного регіону
L-c	Культурного значення	Ландшафти території перетворені людиною і мають значну історико-культурну цінність
<i>T - Територіальні критерії</i>		
T-a	Достатність площі	Площа території достатня для виявлення її біоекологічного, функціонального, ландшафтного, історико-культурного значення в масштабі регіону
T-c	Територіальної цілісності	В межах ключової території, цінні у біоекологічному або ландшафтному відношеннях ділянки представлені суцільним масивом, або у такому масиві є незначні за площею вікна антропогеннозмінених ділянок, або цінні ділянки розміщені неподалік одна від одної і просто-рвово пов'язані у локальну екомережу

Тому й вибір ключових територій може бути здійснений з урахуванням не лише сучасного стану біоти, а й можливостей її відлення в майбутньому. Для регіонів, на території яких природний рослинний покрив зберігся добре і відзначається незначною фрагментованістю, у якості ключових територій мають вибиратися лише найцінніші ділянки.

Особливу цінність представляють також ділянки території, у межах яких зосереджена велика кількість природних ландшафтів різних і досить контрастних видів. Такі території є ядрами ландшафтної розмаїтості й заслуговують на особливу увагу, у тому числі охорони.

Висновок. Таким чином, важливою функцією екологічної мережі є охорона і забезпечення умов для відтворення раритетних елементів рослинного покриву, особливо видового, зокрема – це повноцінна охорона та відтворення природних популяцій загрожуваних видів рослин, які неможливі без охорони рослинного покриву на рівні рослинних угруповань.

Таблиця 2 - Критерії відбору сполучних територій екомережі

Індекс	Критерій	Ознаки відповідності критерію
Ее-п	Природності	Екокоридор повинен мати природні межі.
Ес-1	Ефективної довжини	Довжина екокоридору не повинна перевищувати відстань, на яку мігрують або розселяються особини популяції для збереження яких створена екомережа, або на території екокоридору повинні бути «острівці» на яких можуть тимчасово перебувати види для продовження міграції або розселення.
Ес-в	Ефективної ширини	Ширина екокоридору повинна дозволяти популяціям розселятися або мігрувати вздовж нього з необхідною ефективністю.
Ес-е	Екотопічний	Територія екокоридору за своїми едафічними умовами повинна бути подібною до ключових територій, які він поєднує, або забезпечувати умови для тимчасового перебування (ночівлі, годування тощо) для видів, які мігрують на великі відстані (наприклад, для птахів).
Ес-т	Територального зв'язку	Територія екокоридору повинна бути суцільною, або мати перериви, проте довжина нереривів не повинна заважати міграції видів.
	Біорізноманітності	Територія екокоридору повинна мати досить добре збережений рослинний покрив і високий рівень біорізноманіття.
Ес-с	Созологічний	Екокоридор може включати ділянки на яких зростають або існують рідкісні, ендемічні або реліктові види рослин та тварин, або рідкісні рослинні угруповання які, за якихось причин, відсутні на ключових територіях екомережі.

Список використаних джерел

1. Кондратюк Т.М. Структурно-функціональна характеристика відновлювальних територій екологічної мережі України/ Т.М. Кондратюк. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2016. Вип. 243. С. – 125-133.
2. Конспект лекцій з дисципліни «Екологічні мережі» для студентів напрямку підготовки 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» професійного спрямування «Водогосподарська екологія та природокористування»// Ю.С.Кушнірук., М.С.Яковичина. Рівне. НУВПУ. 2011 р. 38 с.
3. Методичні рекомендації щодо розроблення регіональних та місцевих схем екологічної мережі : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 13 листопада 2009 р. № 604: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua>.
4. Мудрак О.В. Структурно-функціональні особливості реалізації регіональної екомережі в контексті стратегії збалансованого розвитку // О.В.Мудрак., автотерезферат дисертації на здобуття наукового ступеня д. с. г.- н. Київ. 2012р.

УДК 504.6

А.П. Кучерук, студент спеціальності “Екологія”, ступеня вищої освіти “Магістр”
КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

На основі літературних, архівних, краєзнавчих і картографічних джерел, власних польових досліджень, довідників і реєстрів природно-заповідного фонду Вінницької області запропоновано шляхи його оптимізації. Узагальнюючи опрацьовані джерела необхідно відмітити, що структурно-функціональні особливості розподілу об'єктів природно-заповідної мережі Східного Поділля у вимірі біогеографічної системи свідчать, що вона не є оптимальною. Для цього треба створити біоцентрично-мережеву, географічно-репрезентативну мережу заповідних об'єктів, зважаючи на геоботанічне, фізико-географічне, лісотипологічне і агроекологічне районування України.

Ключові слова: оптимізація, природно-заповідний фонд, заповідна справа, охорона природи, Вінницька область.

Постановка проблеми. Розробка наукових основ збалансованого природокористування, збереження біотичного різноманіття й унікальних природних і антропогенних ландшафтів, оптимізація регіональної екологічної мережі на основі смарагдової мережі має стати одним із пріоритетних напрямків природно-заповідної справи на Східному Поділлі в контексті стратегії сталого розвитку регіону.

Матеріали й методи досліджень. На основі картографічних матеріалів, архівних, краєзнавчих, фондівих й літературних джерел, каталогів, натурного обстеження, польових щоденників, методичних рекомендацій проведено оптимізацію природно-заповідного фонду в межах регіону Східне Поділля.

Методи досліджень – аналітичні, описові, порівняльні, експедиційні, статистичні, польові, літературно-картографічні.